

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

Ars Herred.

Sognene: (Kalundborg Købstads Landdistrikt), Røsnæs, Raklev, Tømmerup, Aarby, Rørby, Udby, Svallerup, Store-Fuglede, Lille-Fuglede.

1584.

Ars Herred, det vestligste i Holbæk Amt, omgives mod V. af Store-Bælt (Samsø Bælt), mod N. af Kattegat (Sejerø Bugt), mod Ø. af Skippinge Hrd. og mod SØ. og S. af Løve Hrd., fra hvilket det skilles ved Tissø (der er delt mellem de to Hrdr.) og Halleby Aa, som danner Søens Afløb til Store-Bælt*). Herredet har en meget uregelmæssig Form; dets største Udstrækning fra N. til S. er c. 23 km; fra NV., Halvøen Røsnæs' yderste Spids, til SØ. er der over 30 km. Mod NV. løber det ud i to Halvøer Asnæs og Røsnæs, der indeslutter Kalundborg Fjord; fra N. afsætter Sejerø Bugt den nu inddæmmede og tørlagte Saltbæk Vig paa Østgrænsen. De med Ler og Sand blandede, ret gode Jorder er i den sydl. Del jævne og temmelig lavtliggende, især V. for Tissø og paa Asnæs; nordligere er de mindre frugtbare og langt mere højtliggende og bakkede, især i Midten og paa Røsnæs (Sjællands nordvestre Hovedvandskel); her hæver sig ved Herredets Østgrænse Saltofte Bakker (c. 61 m), paa Røsnæs naar flere Højder til 60 m, saaledes Listrup Bakke, 61 m, og Højebrente (63 m), og ude paa Halvøens Sydkyst ligger Helledede Klint, 27 m, og Bavnebjerg, 21 m. Mod N., omkring Saltbæk Vig, er Jorderne atter lavtliggende og jævne. Paa Skov er Herredet fattigt (604 ha), kun paa Asnæs er der nogen af Betydning. M. H. t. Frugtbarheden er Herredet det næstfrugtbareste i Amtet, idet der i Gnmst. gaar omtr. 10¹/₂ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk. Det samlede Areal udgør 21,553 ha (c. 216 km²), deraf Vandareal 440. Ager og Engs Hartk. og det halv. Skovskuldshrtk. udgjorde ¹/₁ 1905 c. 3177 Td. Folketallet var ¹/₂ 1916 10,939 (1801: 5418, 1850: 8660, 1880: 10,263, 1901: 10,485). I Herredet ligger Købstaden Kalundborg. I gejstl. Hens. danner det med Løve Hrd. og Kalundb. Kbst. eet Provsti, hvortil ogsaa Tersløse, Niløse og Stenlille Sogne af Merløse Hrd. hører.

Ars Hrd., i Vald. II's Jordeb. kaldet *Arfshæreth*, hørte i Middelald. til Sjællands Vestersyssel og fra 1660 til Kalundborg Amt, som 1671 forenedes med Sæbygaards og Dragsholms Amter (se videre p. 396).

Medens der ikke foreligger mange Efterladenskaber fra den ældre Stenalder, kendes fra den yngre Stenalder og Bronzealderen et overordentlig stort Antal Mindesmærker og Fund, saa at der dengang her fremfor i mange andre sjæll. Egne maa have været Bosættelser af Betydning. Der vides om c. 200 store Stengrave, hvoribl. mange Jættestuer, og om c. 375 Gravhøje hovedsagelig tilhørende Bronzealderen. Meget heraf er ganske vist nu forstyrret eller sløffet; det ses dog, at Stengravene ikke naar yderst ud paa Halvøerne Røsnæs og Asnæs, men især optræder om den inderste Del af Kalundborg Bugt og derfra strækker sig i et bredt Bælte mod Ø. gennem Hrd.s midterste Del, med Fortsættelse i den tilstødende Del af Skippinge Hrd. Gravhøjene holder sig dels til de samme Omraader som Stengravene, dels breder de sig ud andetsteds, saaledes paa Asnæs' Yderspids og ud mod Havet i Rørby S. De lave, flade Jorder længst mod NØ.

*) For at forhindre et for stort Afløb om Sommeren fra Tissø (der ligger omtr. 3,3 m o. H.), hvorved der kan befrygtes at opstaa Sandflugt, særlig ved Søens østl. Side, er det ved Landvæsenkommissionens Kendelse tilladt Lodsejerne at opføre et Stemmeværk i Halleby Aa nær ved Søen, og et saadant er ogsaa bygget 1891. Det maa holdes lukket 1. Juni-15. Okt.

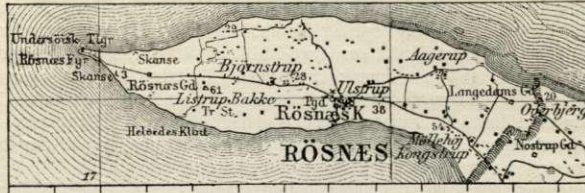
og mod S. i Hrd. viser derimod i det hele kun faa eller ingen Oldtidsminder. Fra Jernalderen foreligger ikke mange Fund.

Litt.: Fr. Algreen-Ussing, Hist.-topogr. Efterretn. om A. Hrd., Kalundborg 1861. — Ny Kirkehist. Saml. I p. 142 flg. og V p. 152 flg. — Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser af J. B. Løfler og Henry Petersen 1881 (Manuskkr.).

Kalundborg Købstads Landdistrikt, se p. 417.

Røsnæs [Refsnæs]

Sogn, den vestl. Del af Halvøen Røsnæs (c. 1370 Røtznæs), omgives af Sejerø Bugt, Samsø Bælt og Kalundborg Fjord samt mod Ø. af Raklev S. Kirken i Ulstrup ligger c. 9 km NV. for Kalundborg. De for en Del lerede, mod S. noget lettere Jorder er højtliggende, kuperede og bakkede (Listrup Bakker 61 m, Møllehøj 54 m) og danner i det hele et smukt og ejendommeligt Landskab; det sænker sig jævnt mod N. til Kattegatskysten, men falder af mod S. til Kalundborg Fjord med bratte, meget smukke Klinter (Kongstrup Klint, Helvedes Klint, der især er interessant ved sin store Afveksling i Jordlagene). Mange Steder, baade ved Klinterne og inde i Landet (Hybeshøj, 56 m, Tjoldshøj) er der smukke og vide Udsigter. Den yderste Spids af Halvøen ved Røsnæs Fyr er dækket af Fyrreskov, men ellers er der med Undt. af nogle Granplantager ingen Skov, men nok en meget frodig og ejendommelig Vegetation (Kongelys, Røllike, Bynke, Slangehoved, Oksetunge osv.).

noget lettere Jorder er højtliggende, kuperede og bakkede (Listrup Bakker 61 m, Møllehøj 54 m) og danner i det hele et smukt og ejendommeligt Landskab; det sænker sig jævnt mod N. til Kattegatskysten, men falder af mod S. til Kalundborg Fjord med bratte, meget smukke Klinter (Kongstrup Klint, Helvedes Klint, der især er interessant ved sin store Afveksling i Jordlagene). Mange Steder, baade ved Klinterne og inde i Landet (Hybeshøj, 56 m, Tjoldshøj) er der smukke og vide Udsigter. Den yderste Spids af Halvøen ved Røsnæs Fyr er dækket af Fyrreskov, men ellers er der med Undt. af nogle Granplantager ingen Skov, men nok en meget frodig og ejendommelig Vegetation (Kongelys, Røllike, Bynke, Slangehoved, Oksetunge osv.).

Befolkning i 1916: 818 (1801: 445, 1850: 729, 1901: 889), boende i 396 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 189 Td.; 45 Gde med 162 og 107 Hse med 27 Td. Hartk. samt 26 jordløse Hse. Ejds. (1916): 2342, deraf Jordv.: 1421. **Areal**: 1823 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 56 ha, Rug 104, Byg 359, Havre 164, Blands. til Modenhed 39, Kartofler 20, Foderroer 172; Brak udgjorde 150 ha, Gronfoder og Græsning 419, Haver o. l. 19, Tørvemoser 19, Skov 32, ubenytt. 120, Vandar. 2. **Kreaturhold** (1919): 279 Heste, 1209 Stk. Hornkv. (deraf 595 Køer), 37 Geder, 217 Faar, 661 Svin (1914: 1637).

I Sognet Byerne: *Ulstrup* (1603 Ølstrup), Kirkebyen (Sognet kaldes tidl. ofte Ulstrup S.) ved Sydkysten, med Kirke, Præstegd., Skole, Forskole (1914), Friskole, Forsamlingshus (opf. 1883, Arkt. Ivar Bentsen), R. Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1877, ^{21/3} 1918: Indskud 240,419. Reservef. 20,690), Brugsforen., Andelsmejeri og Ml.; *Kongstrup*; *Agerup*; *Bjørnstrup* (1317 Bjærnstorp) med Telefoncentr. og Kbmshdl. *Nyby*, *Krogebæk* og *Overbjærg*, Hse. Yderst ude paa den 9 m høje Pynt af Halvøen ligger *Røsnæs Fyr*, et hvidt firkantet Taarn med hvidt Lynfyr (et Lyn hver 5. Sek.), Lysvidden 14,5 Sømil.

Af Gde mærkes: *Langedamsgd.* (c. 11 Td. H., Ejds. 85, c. 73 ha, deraf 7 Eng, Resten Ager) og den for sit Mønsterlandbrug kendte *Røsnæsgd.* (tidl. Hestehavegd.) i Røsnæs Hestehave, c. 6 Td. H. (Hartkornsansættelsen fandt Sted i 18. Aarh., da Arealet laa næsten helt udyrket hen), Ejds. 175; c. 193 ha, deraf Ager 160, Mose 2, Skov 9 (deraf den smukke c. 7 ha store Fyrretræsplantage ved Fyret), Overdrev (Klinter og Bakker) 27; den straatækte Hovedbyggn. i et Stokv. er c. 35 m lang med høj Kælder under hele Huset, saa vidt vides opf. af 3 Gde, den ældste fra 1829. Begge Gde tilhører Ejeren af Kalundborg Slots Ladegaard (Røsnæsgd. fra 1866).

Røsnæs S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundborg Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 352. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, indviet til Skt. Laurentius, er en senromansk el. tidliggotisk Kampestenskirke med tresidet Korafslutn. og Vinduer og Døre af Tegl. I den senere Middelald. blev Koret overhvalvet, ligesom Taarn, Vaabenhus mod S. samt Kapel og Sakristi mod N. tilføjedes, alle af Tegl og Kamp. Skibets Krydshvælvinger er vist ikke ældre end c. 1600. Alterbilledet er fra 1844 af Chr. Tilly (Christus); Prædikestol og Stoleværk fra c. 1600; romansk Granitfont. I Skibet Ligsten over Elisab. Jørgensd., † 1613, Enke efter Borgm. Poul Christensen i Kalundborg; i Koret Ligsten over Præsten og Digteren Laurids Olufsen Kock, † 1691, Forf. til „Danmark, dejligst Vang og Vænge“. Sagnet siger, at Kirken har været Lægedomskirke, og at der har været Lægedomskilde i Præstegaardshaven, der er rig paa Kildevæld.

Petrus Nicholai de Bjørnstorp pantsatte 1334 Gods i Torslundemagle til Gyncekin Klausen i Roskilde.

I gamle Dage var Halvøen dækket med store Skove. Det var i en af disse, at Vald. Sejrs Søn, Vald. den unge, blev skudt paa Jagten ^{28/11} 1231 (Røsnæs eller Bjørnstrup Skov, NV. for Byen Bjørnstrup eller Vaagehøj eller Rullehøj; efter andre i Nyrup Skov i Raklev Sogn; i Anna Krabbes „Sjællandske Antiquiteter“ fra 1607 (i Rigsarkivet) staar, at „des til Amindelse er oprejst i Nyrup Lund, som han blev skudt, 4 store Stene, een Mand høj, paa en slet grøn Plads, noget aflang; en af Stenene er stakket siden bleven Steden forrykt“). Nu er Egnen som sagt ganske skovløs — med Undt. af Plantagen paa den yderste Pynt af Landtungen og Præstegaardshaven —, og det var den alt i 17. Aarh., da Præsten L. Olufsen Kock digtede sin Vise „Jagten paa Refsnæs“. Matrikel 1664 omtaler dog Hestehave paa R. Gnibe. — Paa Gr. af den afsondrede Beliggenhed har Røsnæs Beboere lige til de sidste Aar bevaret et Særpræg i Levemaade, Bohave og Klædedragt, men nu er det saa godt som forsvundet (se „Kalundb. Mus.“ p. 422).

Kun i den østl. Del af Sognet kendes Oldtidsmindesmærker: c. 25 Dysser og Jættestuer og et lign. Antal Gravhøje, men de fleste er forlængst sløjfede. Bl. de bevarede nævnes et Dyssekammer ved Kongstrup (fredl.) og ikke langt derfra et andet, *Olshøj*.

Raklev Sogn, det største i Herredet, omfatter den østl. Del af Halvøen Røsnæs og omgives mod V. af Røsnæs, mod Ø. af Tømmerup S. og Kalundb. Kbst. Landdistr., mod S. af Kalundborg Fjord og mod N. af Sejerø Bugt og Saltbæk Vig, ved hvis Tørlægning Sognet har vundet c. 255 ha. Kirken ligger c. 2 km NV. for Kalundborg. De dels sandmuddede, dels lerede Jorder er i den sydl. Del højtliggende (indtil 64 m) og bakkede, men falder jævnt af mod N. til Kattegat og Saltbæk Vig, med enkelte Mose- og Engstrækninger (Tranemose). Mod N. skyder fra det flade Land Stenrevlen „Mulen“ med St.- og L.-Vrøj (se p. 426) ud N. for den udtørrede Saltbæk Vig. Sognet har næsten ingen Skov.

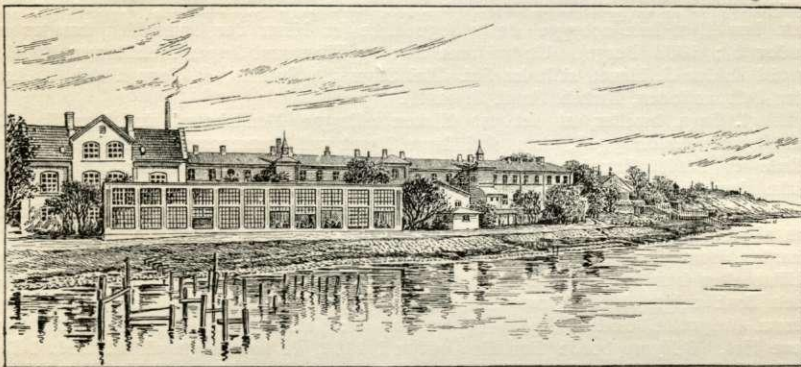

Befolkning i 1916: 2087 (1801: 931, 1850: 1612, 1901: 2176), boende i 380 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 498 Td.; 117 Gde med 424 og 251 Hse med 74 Td. Hartk. samt 99 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1916): 5295, deraf **Jordv.:** 2827. **Areal:**

3976 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 147 ha, Rug 257, Byg 608, Havre 330, Blands. til Modenhed 162, Kartofler 44, Foderroer 407, Sukkerroer 29; Brak udgjorde 321 ha, Grønfoeder og Græsning 1032, Haver o. l. 41, Tørvemoser 84, Skov 73, ubenytt. 30, Vandar. 16. **Kreaturhold** (1919): 624 Heste, 2428 Stk. Hornkv. (deraf 1370 Køer), 110 Geder, 164 Faar, 1194 Svin (1914: 3784).

I Sognet Byerne: *Raklev* (1366 Raakløf) med Kirke (noget uden for Byen), Præstegd., Kapellanbl., Skole, Brugsforen. og Ml.; *Ellede* (1551 Eluiidt) med Forsamlingshus (opf. 1905), Brugsforen., Andelsmejeri (Karlsbjærg) og Ml.; *Nyrup* (1376 Nithorp) med Røsnæs Kysthospital og den kgl. Blindeforskole (se om disse ndfr.) samt Pensionaterne „Strand“ og „Quisisana“; *Nostrup* med Skole og Ml.; *Skambæks Ml.* (1664 Scharnbechs Ml.); *Kallerup* (1231 Calæthorp) med Teglværk (Røsnæs Tglv.); *Vollerup* (1354 Woldorp, 1231 Wætæthorp) med Skole; *Svenstrup* med Fattiggård (opf. 1877) og Alderdomshjem; *Saltbæk*; *Illerup*

Røsnæs Kysthospital.

(1384 Yluadorp, 1383 Æluædorp) med Skole og Brugsforen. med Forsamlingsaal; *Gaasetofte* (1320 Gasæthoft). *Hestehave, Tranemose, Svenstrup Overdrev, Huse.*

Kysthospitalet paa Røsnæs for skrufuløse, anæmiske og andre svagelige Børn, ved Nyrup Strand, er opf. 1874-75, Arkt. Meldahl, paa Initiativ af Prof. S. Engelsted, dels ved frivillige Bidrag, dels ved Tilskud fra Staten, Kbhvns. Komm. og andre Institutioner. Det bestod oprindl. af en Hovedbygning og 3 andre isoleret liggende Bygninger, men er senere fl. Gange blevet udvidet (saaledes 1895, 1912 og 1916) med fl. Hospitalsbygninger, Overlægebl., Inspektørbl. m. m. Hospitalet, der kan optage 150 Børn, ejer bl. a. 48 Legater til Beløb af c. 494,000 Kr.; til Hospitalet hører en c. 14 ha stor Plantage og en c. 1 ha stor Legeplads, grl. ved Gave fra Geheimerd. C. Liebe, for hvilken der, ligesom for Engelsted (1915), er rejst Mindesten i Plantagen. — *Den kgl. Blindeforskole*, opr. $\frac{1}{11}$ 1898 som en Afdeling af Blindeinstituttet, selvstændig fra $\frac{1}{4}$ 1918, har Pl. til 50 Elever foruden 16 paa en særlig Afdeling for aandssvage Børn. — *Nostrupgd.* (c. 12 Td. H., Ejds. 78, deraf Jordv. 58, c. 50 ha, næsten alt Ager); *Kallerupgd.*

Raklev S., en egen, i to Sogneføjeddistrikter delt Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundborg Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. Lægd 353 a (vestl. Distr.) og 353 b (østl.). Kirken er selvejende.

Kirken, hvis Taarn er synligt vidt omkring, er iffl. Gravstenen over Melchior Jensen (se ndfr.), der gav den Navnet Skt. Olufs Kirke, opf. 1547 fra Grunden, af Munkesten med Dobbeltsoffel af Kamp og har oprindl. bestaaet af det rektangulære Skib med snart efter tilføjet Taarn; senere er tilbygget Sakristi (1578) mod N. og Vaabenhus mod S. Skibet har fladt Gibsloft, Taarnrum og Sakristi har Tøndehvælvinger; Gavlene har Blindinger og, undt. Vaabenhuset, Kamtakker; i Sakristiet findes en, som det synes, oprindl. Kamin. Altertavle fra 1668 af Lor. Jørgensen; Prædikestol i Højrenæssancestil; gotisk Kalkstensfont; Stolestæder fra 1606. Foruden ovenn. Gravsten over Præsten Melchior Jensen († 1555), i Korgulvet, findes Gravsten over Præsterne Christen Herløv, † 1654 (i Sakristiet), og Morten Vedel, † 1688 (i Korgulvet), over Chr. Herløvs Datter Dorthea, † 1643, og ved Fonten en Barneligsten fra 1582. I Sakristiet et Epitaf. over Præsten Peder Møller, † 1758; i 1918 er der under Taarnrummet fundet et hvælvet Gravkammer med 3 Kister. Der er i Kirken fundet Spor af Kalkmalerier, som dog ikke er undersøgte. Paa Korgavlen ses et raat udhugget Mandshoved af Granit. — For 1547 hørte Raklev Sogn til Skt. Olai Kirke i Kalundborg (se p. 430). Melchior Jensen, der forhen var Guardian i Kalundb. Graabrødrekl. og blev Præst i Raklev 1539, fik ved Kongebrev af 1546 Lov til at bede om Hjælp overalt i Kalundborg, Korsør og Holbæk Len til at lade opbygge *Borre* Sognekirke (et Navn der undertiden brugtes om Raklev S.; 1603 Borge). Under hans Søn og Eftermand Jesper Melchiorsen († 1611) er vist Raklev S. blevet skilt fra Skt. Olai Sogn (se Rørdam, R. Sogn i det 1. Aarh. efter Reformationen, Kirkeh. Saml. 3. R. II).

Et gl. Sagn beretter, at det paa Kirken udhugne Mandshoved skal forestille „Ole Bulder paa *Bonderupgd*“, som skal have ligget ved Tranemosen. — I *Teglbjærg* ved Ellede er fundet Levninger af en middelalderlig *Teglovn*, hvor Stenene til Raklev Kirke siges at være brændte.

Gaasetofte skødedes 1320 af Ringsted Kloster til Ove Hase, hvis formentlige Dattersøn af s. Navn fra 1385 skrev sig hertil. Senere ejede Hr. Erik Nielsen Gyldenstjerne Gaarden, som Ove Hases Datter Ingeborg havde pantsat til ham, og den blev paa Skiftet efter ham udlagt til hans Datter Beates Ægtefælle Joachim Johansen Bjørn. — Niels Brok solgte 1356 *Nyrup* til Kong Vald.; 1376 fik Fru Elne Per Broks Datter af Dronn. Margrethe Gods i Nyrup og Kulstrup (?: Kaastrup) for en Trediedel af Sæby i Løve Hrd. I Nyrup boede Fru Elne endnu i 1400, da hun solgte alt sit Gods i Danmark til Dronn. Margrethe undt. Nyrup, som hun testamenterede til Vor Frue Kirke i Kalundborg.

I Vald. Jordebog omtales, at Haquinus Palnesun skødede Jord i *Karlsworø* til Kong Chrfl. II. Dette Sted har man anset for at være Byen *Urø*, som i 17. Aarh. blev nedbrudt og lagt ind under Kalundborg Lædegd.

Saltbæk Vig blev inddæmmed iffl. kgl. Bevill. af ^{11/12} 1866 til Lieutn. H. C. Bagge, der dannede et mest af kbhvske Rigmænd best. Interessentskab. Ved 3 Dæmninger — fra Alleshage i Bregninge S. til St.-Vrøj, derfra til L.-Vrøj og derfra atter til Mølen —, som under mange Genvordigheder fuldenndtes 1868, inddæmmedes c. 2680 ha, hvorefter der anlagdes Landkanaler, Sluser og Maskinhus (paa L.-Vrøj) til at bortføre Vandet. Da Vandet efter to Aars Forløb kun var bragt ned til henved 3 m under dgl. Vande, opførtes 3 Vandmøller for at fremme Arbejdet, og 1875 var man naaet til noget over 4 m; men da maatte man standse af Mangel paa Kapital, og Vigen, som var tørlagt paa c. 40 ha nær, fyldtes atter for en stor Del. Foretagendet gik nu over paa andre Hænder, navnlig til Etatsr. I. W. Heyman og Gross. D. B. Adler, naar undt. nogle mindre Arealer (navnlig „Arnakkebugten“ i Bregninge S., hvor der anlagdes en Fabrik til Fremst. af Ammoniak af Tørvejord), og Tørholdelsen skete fra 1875 kun ved de 3 Møller. Kun henved Halvdelen af det inddæmmede Areal, c. 1300 ha, er nu tørlagt, men dette er kun af ringe Beskaffenhed, kun godt 160 ha er under Plov, alt det øvrige, mest Sand og lerblandet Grus, henligger (naar undtages nogle Plantager) til Græsning og giver tarveligt Udbytte, saa at lige Møllerne kan holdes i Gang. Ved Indenrigsm. Skr. af ^{20/100} 1893 er det tørlagte Areal fordelt mel. Kalundborg Sogn (St.- og L.-Vrøj, se p. 426 og 516), Raklev og Tommerup S. samt Værsløv og Bregninge S. i Skippinge Hrd. Ved den kgl. Bevill. paalagdes det Ejerne at anlægge og vedligeholde en lille Havn paa Nordsiden af L.-Vrøj til Brug for Sejerø Postbaad. I 1898 overtoges Arealet af et Konsortium, „Saltbækvigs Ferskvandskultur“, der anlagde 20-30 Damme ved Udgravning og Digebygning til Fiskeavl; den c. 1850 ha store „Saltbækvig Sø“ er temmelig rig paa Aal, Ørred og Karper.

Ikke mange Sogne i Sjæll. har været rigere paa Oldtidsminder end dette Sogn, hvor

der er talt c. 45 Stengrave og 125 Gravhøje, liggende spredt overalt undt. paa de lave Jorder mod NØ. Skønt mange nu er ødelagte, er der nok tilbage til at give Landskabet et ejendommeligt Præg. Fredl. er nær Raklev Kirke en trekamret Langdyssse og et Dyssekammer med omgivende Høj, ved Kallerup et Dyssekammer (*Svannæsdyssen*) og ved Nyrup og Nostrup 2 lign.

Tømmerup Sogn omgives af Raklev S., Kalundborg Købstads Landdistrikt, Aarby og Rørby S., Skippinge Hrd. (Vørslev S.) og Saltbæk Vig, ved hvis Tørlægning Sognet har vundet c. 236 ha. Kirken ligger godt 3 km Ø. for Kalundborg. De for det meste lerede Jorder er i den sydl. Del noget højtliggende og stærkt bakkede med Fald mod N. til Saltbæk Vig. Af Bakkerne mærkes ved Tømmerup Eskilbjærg med et 1871 opf. Udsigtstaarn (43 m) og Tømmerup Banke (41 m), ved Ubberup Keldebjærg (45 m, forhen brugt til Rettersted) og Bøgebjærg (48 m) med trig. St., alle med vid Udsigt mod N. til Sejersø og Sjæll. Odde, mod SV. til Fyn. Gennem den sydl. Del af Sognet gaar Holbæk-Kalundborg Landevej og den nordvestsjæll. Jærnbane.

Befolkning i 1916: 1144 (1801: 601, 1850: 928, 1901: 1076), boende i 287 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 287 Td.; 65 Gde med 260 og 141 Hse med 25 Td. Hartk., samt 29 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 3151 deraf Jordv.: 1768. **Areal:** 2592 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 50 ha, Rug 87, Byg 293, Havre 161, Blands. til Modenhed 98, Kartofler 27, Foderroer 209, Sukkerroer 81; Brak udgjorde 100 ha, Grønfoder og Græsning 712, Haver o. l. 28, Tørvemoser 3, Skov 9, ubenytt. 6, Vandar. 10. **Kreaturhold** (1919): 440 Heste, 1460 Stk. Hornkv. (deraf 757 Køer), 77 Geder, 107 Faar, 1005 Svin (1914: 2723).

I Sognet Byerne: *Tømmerup* (c. 1370 Thummethorp), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd. og Ml.; *Spangbro* med Skole (opf. 1913), Husflidsskole (opr. 1893), Andelsmejeri og Forsamlingshus (opf. 1887); *Kaastrup* (1376 Kulsthorp); *Andaks* (1424 Andas) med Friskole (opr. i Ubberup 1868); *Istebjærg* (c. 1370 Østebærghe; Vald. Jordeb. Jordstygbiarigh); *Ubberup* (1384 Vbbæthorp) med Valgmenighedskirke, „Bethlehemskirken“, og Præstekl. for Valgmenigheden i Tømmerup m. fl. Sogne. *Tømmerup Holme* og *Kaastrup Holme*, Gde og Hse; *Løens*, Hse. Større Gaard: *Tømmerupgd.* (12,3 Td. H., Ejdsk. 105, deraf Jordv. 75, c. 58 ha, deraf Eng 11, Resten Ager). Andre Gde: *Ubberupgd.* (c. 9,6 Td. H., en Tid, indtil 1855, ejet af den kendte Landøkonom N. J. G. A. Lacoppidan) og *Holmegd.* (c. 11,6 Td. H.).

Tømmerup S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundborg Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 354. Lægd. Kirken er selvejende, Valgmenighedskirken tilhører Valgmenigheden.

Tømmerup Kirke er en romansk Kampstensbygning, der har haft et oprindl., tidlig nedrevet Taarn. I gotisk Tid er Hvalvinger indbygg. (2 i Koret), og der er tilføjet nyt Taarn, Sakristi mod N. og to Vaabenhuse, hvoraf det nordl. nu er Materialhus, det sydl. ombygget 1864. Altertavle fra 1623 i Højrenæssancestil med vistnok oprindl. Nadverbill.; Prædikestol fra 1616; romansk Granitfont. — Paa Kirkegården et 1896 opf. Ligkapel. Ved Kirkegaardsmuren ligger en meget ødelagt senmiddelalderlig Kirkelade, som nu er i Privateje og indrettet til Beboelse.

Bethlehemskirken er opf. 1872-73, Arkt.: A. Bentsen, i romansk Stil af røde Mursten. Alterbilledet, Jesu Fødsel, er mal. af J. Skovgaard (Rammen af Th. Bindesbøll). Ved en Ombygning i 1906 (Iver Bentsen) opførtes et Taarn ved Nordvesthjørnet. — Paa den 1907 indv. Kirkegaard er et 1909 afsl. Gravmæle (P. V. Jensen-Klint) over Kirkens første Præst V. J. Hoff, † 1907. (J. Nylev, Uubberup Valgmenigheds Tilblivelse og Udvikl. 1873-98, Højskolebl. 1898).

Forf. Vald. Thisted var Præst i Tømmerup 1862-70.

Især i Sognets sydl. Del har der været adskillige Dysser og Gravhøje, hist og her saml. i Smaagrupper, men ikke meget heraf er nu bevaret. N. for Kaastrup findes paa Rungeløsebjærg et smuk Runddysser, fredl. ligesom et Dyssekammer SV. for Kaastrup. V. for Uubberup ses paa en Bakkeryg 7 Gravhøje, alle dog mere el. mindre beskadede.

Aarby Sogn, det næststørste i Herredet, omfattende Halvøen *Asnæs* (1320 Arsnæs), omgives af Kalundborg Købstads Jorder, Kalundb. Landdistr., Tømmerup og Rørby S., Store-Bælt (Jammerlands

Bugt) og Kalundb. Fjord. Kirken ligger c. 6 km SØ. for Kalundb. De for det meste lermuldede Jorder er mod Ø. noget højtliggende og bakkede, men sænker sig efterhaanden mod V. til den yderste Pynt af Asnæs, som dog falder af til Havet med stejle Skrænter. Paa Sydkysten af Asnæs ligger Bastrup Klint. Fra Iskælderbakken ved Lerchenborg, Voldbjærg ved Bastrup og Lykkebanken V. for Aarby er der vid Udsigt. Sognet har en Del Skov, der hører til Lerchenborg: den meget besøgte Asnæs Forskov, Friskoven og Vesterskoven (Dyrehaven). Gennem den nordøstl. Del af Sognet gaar Kalundborg-Sorø-Slagelse Landevej.

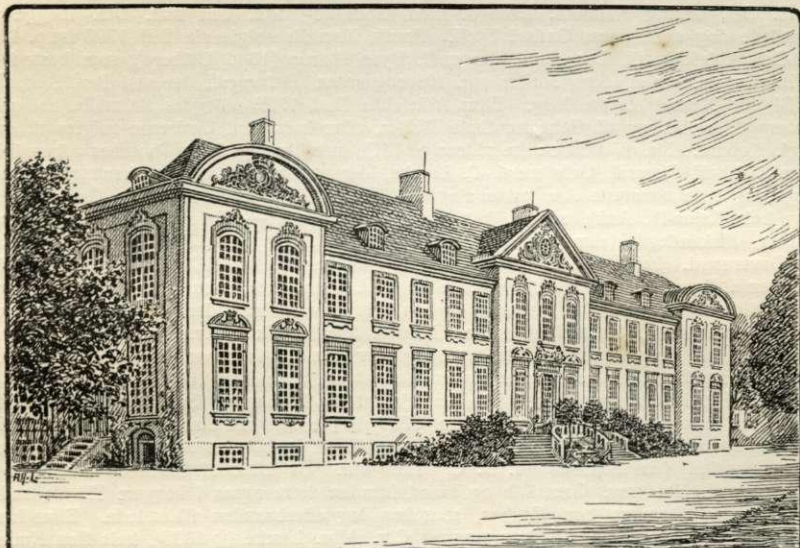
Befolkning i 1916: 1355 (1801: 658, 1850: 1272, 1901: 1342), boende i 287 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 462 Td.; 53 Gde med 430 og 156 Hse med 31 Td. Hartk. samt 98 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 5533, deraf **Jordv.** 3146. **Areal:** 3208 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 225 ha, Rug 43, Byg 608, Havre 301, Blands. til Modenhed 112, Kartofler 27, Foderroer 180, Sukkerroer 268; Brak udgjorde 79 ha, Grønfoeder og Græsning 574, Haver o. l. 62, Tørvemoser 22, Skov 436, ubenytt. 24, Vandar. 7. **Kreaturhold** (1919): 505 Heste, 1899 Stk. Hornkv. (deraf 1141 Køer), 56 Geder, 63 Faar, 759 Svin (1914: 2664).

I Sognet **Byerne:** *Aarby* (1355 Aræby, 1468 Oræby) med Kirke, Præstegd., Skole, Friskole (opr. 1872), Forsamlingshus (opf. 1881), Planteskole, Andelsmejeri (Tejbjærg) og Ml.; *Bastrup* (1355 Basthorp); *Melby* (1354 Mæthælby) med Skole og Husflidsskole (opr. 1892). Saml. af Hse: *Asnæs Skovhuse* med Skole (Lerchenborgs), *Havnemark* med Udskibningssted (c. 3,5 m), *Hedvigslust Mark* (før Strøby Hse), *Bastrup Sønderstrand*, *Melby Nordstrand*, *Melby Sønderstrand*, Hse.

Lerchenborg, Hovedsædet i Grevskabet af s. Navn, har en smuk og anselig, i Palæstil 1742 opf. Hovedbygning, der bestaar af en skifertækt Hovedfløj i to Stokv. med Kælder, Frontespicer og brede Stentrappes samt to Sideløje i et

Stokv. og fl. til Dels senere opf. Udbygninger og Funktionærboliger m. m. Af den c. 22 ha store Have er den Del, der ligger nærmest Slottet, holdt i fransk Stil og adskilt fra den øvrige, i engelsk Stil anlagte Del ved høje, stive Hække. Hovedgaarden *Lerchenborg* har 133,8 Td. H., Ejdsk. 1450, deraf Jordv. 659,8, c. 582 ha, deraf Ager 519, Skov 33, Have, Gaardspl. m. m. 22, 6 Huse. Flg. større Avlsgde i Sognet hører til Grevskabet: *Asnæsgd.* 12,5 Td. H., Ejdsk. 185, deraf Jordv. 156, c. 220 ha, deraf Ager 132, Eng 55, Skov og Mose 33; *Hedvigsløst*, 42,5 Td. H., Ejdsk. 380, deraf Jordv. 271, c. 260 ha, deraf Ager 225, 15 Hse. *Mineslund*, 24,7 Td. H., Ejdsk. 390, deraf Jordv. 265, c. 266 ha, deraf Ager 221, 21 Hse med 37 ha; under Mineslund er henlagt Vesterskov (Asnæs Dyrehave), hvoraf en Del er opdyrket; *Melbygd.* 26,7 Td. H., Ejdsk. 230, deraf Jordv. 168, c. 139 ha, deraf 11 Eng, Resten Ager*). — Desuden i Sognet *Rynkevangsgd.*

Lerchenborg.

(Bygn. af Arkt. L. P. Fenger, opf. 1874), 23,8 Td. H., Ejdsk. 225, deraf Jordv. 150, c. 130 ha, deraf Ager 113, Eng 12; Gaarden er sammenlagt af Bøndergde i Beg. af 19. Aarh. Navnet minder om *Campus Rinkhøwe*, som nævnes 1367 og oftere.

Aarby S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægkr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 355. Lægd. Kirken er selvejende.

*) Under *Grevskabet Lerchenborg* hører, foruden den hernævnte Hovedgd. og Avlsgde, Hovedgaarden Agnsøgd. og Avlsgaarden Svebøllegavn, begge i Agnsø S., Skippinge Hrd., foruden en Del ill. Lov af ¹⁹/₁₂ 1861 frigjort Jord, der er bortlejet. Til Grevsk. hører 370 Td. H. af alle Slags, hvoraf fri Jord 315 Td., Skovareal 32 Td., Skovsk. 19 Td., Bøndergods 4 Td.; i Bankaktier 24,800 Kr., i Fideikommiskapitaler c. 3,808,777 Kr. foruden 127 Td. Rug, 4557 Td. Byg og 218 Td. Havre samt i Penge 2646 Kr. i aarl. Arvefæsteafgifter. Jordtilliggendet udgør tils. 2207 ha, Skovarealet 969 ha.

Kirken, indv. til Skt. Peder (men kaldes dog 1474 „Vor Frue K.“), er en romansk Kampestenskirke, stærkt omdannet i gotisk Tid. Skibet blev først forlænget mod V. og overhælvvet; senere nedbrødes Koret, Skibet forlængedes mod Ø., og den østligste Del indrettedes til Sakristi; endvidere er i s. Periode tilbygget Taarn, Nordkapel og et Vaabenhus mod S., som 1857-58 ombygg. tillige med Taarngravlene. Paa Nordsiden opf. s. Aar et Trappehus til det Lerchenborgske Kulpitur. Anselig gotisk Fløjaltertavle (c. 1510); en lidt ældre Marietavle findes ogsaa i Kirken; Prædikestol i Senrenæssancestil fra 1634; romansk Granitfont. I Vaabenhuset (før bag Alteret) en Ligsten fra 1304 over Præsten el. Kirkeværgen Eskils to Døtre (se Aarb. f. n. Oldk. 1887 p. 112); i Vaabenhusets Ydermur (før i Skibet) Ligsten over Catharina Hedevig Ipsen, Jagt- og Skovinspektør Veltens Hustru, † 1728. — Paa Kirkegaarden et Ligkapel og Gravsteder for den Lercheske Fam., deribl. et Monum. over C. A. Grev Lerche, † 1885.

Lerchenborg. Alt Krongods i Kalundb. Amt skødedes $\frac{14}{5}$ 1664 til Hollænderen Gabriel Marselis, der ved at skaffe Fr. III store Laan selv var blevet en af Kronens betydeligste Kreditorer. Det store Jordegods, over 5000 Td. H., deltes efter Gabr. Marselis' Død mellem hans Sønner Frants og Joh. Marselis, af hvilke den første ejede den vestl. Del, nemlig Kalundb. Ladegd. med Gods, og Joh. den østl. Del. Begge afhændede dog snart deres Gods i Sjæll. Frants Marselis solgte sin Del 1703 (se p. 431) til Carl Ahlefeldt til Langeland, der nedl. Byen Østrup (1346 Østthorp), som bestod af 8 Bøndergde, og af dens Jorder opr. Hovedgaarden *Østrupgd.*, der ved Bevill. af $\frac{24}{5}$ 1754 fik Navnet *Lerchenborg*. Efter Ahlefeldts Død 1722 udlagdes Kalundb. Ladegd., Østrupgd. og Astrup til Gehejmerdinde Walter, efter hvis Død Godserne solgtes til den engl. Købmd. Chr. Watkinson (se videre p. 431), hvis Arving John Thornton afhændede dem 1742 til General, Gehejmerd. C. Lerche, der som nævnt opf. Lerchenborg Hovedbyggn. og i de nærmeste Aar købte største Delen af det øvrige Marseliske Gods (saa at sige hele Kalundb. Amt), saa at han ejede 7 Herregde — Kalundb. Ladegd., Østrup, Astrup, Birkendegd. (som han erhvervede 1743), Vesterbygd. (1750), Agnsøgd. (1751) og Daverupgd. (1752) —, 13 Kirker m. m., i alt henved 4400 Td. H. Han blev 1751 optagen i Grevestanden, men opr. ikke noget Lensgrevskab, som i saa Fald efter hans Død vilde være faldet til Kronen, da han ikke havde Børn, derimod $\frac{18}{4}$ 1755 Stamhuset Lerchenborg, til hvilket andre Linier af Slægten fik Successionsret. Han gjorde Østrupgd. til Hovedsædet i Stamhuset og gav den 1754 det nuv. Navn. Han døde 1757. Hans Enke, f. Grevinde Leiningen-Westerburg, døde først 1800. Godset arvedes af Chr. Lerches Næstsøskendebarns Søn, Gehejmerd. G. F. Lerche, hvis Søn Amtmd. Chr. Cornelius Lerche († 1850) allerede fra 1793 havde bestyret Stamhuset, og som 1804 ved Faderens Død arvede det, efter at det var tilladt for samme at substituere en Fideikommiskapital paa 934,400 Rd. D. C. Han opr. $\frac{20}{5}$ 1818 af Gaardene Lerchenborg og Agnsøgd. det nuv. Grevskab og besad foruden dette ogsaa i længere Tid de andre til det forr. Stamhus hør. Godser, som han dog efterhaanden afhændede. Efter hans Død gik Grevskabet over til Sønesønnen Chr. Albr. Lerche († 1885), hvis Søn Kmhr., Hofjægerm. C. C. L. Greve Lerche er den nuv. Besidder. — Om Hovedbygningen se p. 520. Den vel vedligeholdte Have er for største Delen anl., som den nu er, ved Midten af 19. Aarh. og for det meste i engl. Stil, men oprindl. blev den anl. 1747-48 i fransk Stil af fr. Kapt. de Longueville, og en Del er endnu bevaret (se p. 521); ved en Undersøgelse 1896 har man søgt at klare sig Planen for dette i sin Slags storartede Haveanlæg; navnlig fremhæves de 3 Hovedalleer, Tværalleen med Runddelen og den interessante Buehæk med udklippede Dør- og Vinduesaabninger. Den ovenn. Iskælderbakke med vid Udsigt har oprindl. ogsaa været inddraget i Anlægget. Ved Svane-dammen er der 1877 af Godsets Beboere rejst en Æresstøtte af Granit med Portrætmed. for C. A. Greve Lerche og Hustru. — Litt.: Gartnertid. 1896 Nr. 17, hvor der findes en Grundpl. af Haven, som den formentlig har set ud, tegn. af Landskabsgartner E. Glæsel; III. Tid. $\frac{20}{5}$ 1900; B. Errboe, Gl. Dske Herregaardshaver, i „Archit.“ $\frac{6}{5}$ 1914.

Paa Asnæs har der været et kgl. Jagthus, som 1575 siges en Tid at have staaet øde, hvorfor Vinduerne var slaaede ud og anden Skade sket; 1582 gav Kongen Ordre til, at det skulde nedbrydes og genopføres paa et bekvemt Sted ved Raklev el. deromkring.

Sognet har været meget rigt paa Oldtidsmindesmærker, c. 150, men mange er nu sløjfede el. forstyrrede. Paa Asnæs forekommer især Broncealders Gravhøje, i Vesterskoven saaledes en Snes og i Forskoven c. 50. Derimod kendes her kun faa store Stengrave fra Stenalderen: et Par i Vesterskoven og enkelte V. for Lerchenborg. Stengravens Plads er især mod Ø., mel. Melby, Aarby og Bastrup; anseligst og bedst be-

varet er den fredl. *Ormsøj* V. for Aarby, omsluttende en dobbelt Jættestue, hvorfra vigtige Fund i Nationalmuseet.

Rørby Sogn omgives af Aarby og Tømmerup S., Skippinge Hrd. (Vørslev S.), Udby og Svallerup S. samt Store-Bælt. Kirken ligger c. 8 km SØ. for Kalundborg. De i Midten noget højtliggende og bakkede (Mogensbanke 39 m, Gaardhøje 40 m), mod N. og S. mere jævne Jorder er for det meste lerede. Sognet er skovløst; flere Mosestrækninger (Barnemose, Rørmose). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Kalundborg, som ved Rørby deler sig i Vejene til Sorø og Slagelse. Nordgrænsen berøres af den nordvestsjæll. Jærnbane.

Befolkning i 1916: 1025 (1801: 623, 1850: 988, 1901: 1061), boende i 243 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 286 Td.; 69 Gde med 234 og 162 Hse med 52 Td. Hartk. samt 18 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1916): 2697, deraf **Jordv.** 1682. **Areal:** 1596 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 90 ha, Rug 70, Byg 326, Havre 156, Blands. til Modenhed 56, Kartofler 22, Foderroer 157, Sukkerroer 92; Brak udgjorde 113 ha, Grønfoder og Græsning 340, Haver o. l. 18, Tørvemoser 40, Skov 2, ubenytt. 2, Vandar. 7. **Kreaturhold** (1919): 403 Heste, 1442 Stk. Hornkv. (deraf 729 Køer), 47 Geder, 66 Faar, 804 Svin (1914: 2303).

I Sognet Byerne: *Rørby* (1231 Rørby), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd., Skole, Planterkole, Forsamlingshus (opf. 1887) og Sparekasse for Ars Hrd. (opr. 1879; ^{21/8} 1918: Indskud 501,425, Reservec. 18,270 Kr.); *Kærby* (c. 1370 Kyereby, 1341 Kerbylund) med Friskole og Mejeri; *Ugerløse* (15. Aarh. Wgherløse) med Skole, Gymnastikhus (1907) og Kbmshdl. *Rabens Hse.* — Præstegaarden har 12,3 Td. H., Ejdsck. 75, deraf Jordv. 60,5; c. 47 ha.

Rørby S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 356. Lægd. Kirken er selvejende.

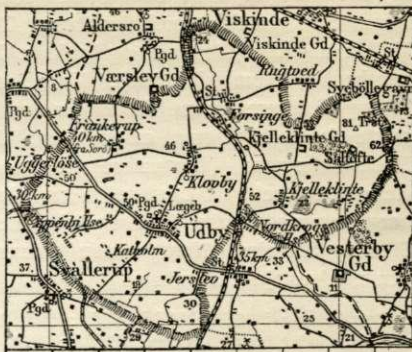
Kirken er en romansk Kampestensbygning, der har haft oprindl. Taarn, som i gotisk Tid helt er ombygget; i s. Periode er Hvalvinger indbyggede, Koret nedrevet og Skibet forlænget mod Ø., efter at Sakristiet mod N. forinden maa være opf. Af Vaabenhusene er det nordl. (nu Materialhus) sengotisk, det sydl. moderne. Mellem Sakristiet og det gl. Vaabenhus har der været opf. et Kapel, vistnok fra Renæssancetiden, der aabnede sig ind til Kirken med en Rundbue, som endnu skimtes. Kirken blev restaur. 1860. Altartavlen er et Billedskærerarbejde i sengotisk Stil (henimod 1500), i Midtfeliet Korsfæstelsen; Prædikestol fra c. 1625; romansk Granitfont med Fod som et Tærningkapitel. I Sakristiet Ligsten over Præsten Niels Holgersen Bruun, † 1707; paa Skibets Sydveg Mindetavle over Degnen Rasm. Bæck, † 1759; smstds. Brystharnisk med Fr. IV's Navnetræk, et Par Sporer og et Brudst. af en Kaarde; paa den modsatte Væg, hvor der hænger to gl. Malerier: Korsbyrden og Korsfæstelsen (fra c. 1700), har der været en nu udsløttet Indskr. til Oplysn. om dette Harnisk, der har tilhørt Ritm. Ditlev v. d. Heide, † 1714. En Krucifiksgruppe fra henimod 1300 er nu i Nationalmuseet.

Tæt SØ. for Ugerløse ses Resterne af en af den naturlige Banke „*Borren*“ tildannet firsidet Voldbakke (c. 68 × 75 m), der oprindl. har været omflydt af Vand paa de 3 Sider. I Voldbakken er opbrudt to i Vinkel sammenstødende Rækker af Kampesten; det siges ogsaa, at der er fundet 4 stensatte Gravkister med Menneskeben. Anlægget gaar sikkert tilbage til en tidl. Middelald. Efter Sagnet skal Borgen have tilhørt en Hr. Ugge.

Medens Sognets sydvestl. Del hovedsagelig har indeholdt Gravhøje fra Broncealderen, nu dog for største Delen sløjfede, opviser den nordøstl. Del kun faa saadanne. Derimod findes her, især paa Strækn. mel. Rørby og Kærby, flere store Stengrave, saaledes 3 Høje hver med dobbelt Jættestue; den anseligste af disse, *Olshøj* (Onshøj) SØ. for Kærby, er fredl.

Udby Sogn omgives af Rørby, Svallerup, Store- og Lille-Fuglede S. samt Skippinge Hrd. (Jørløse, Agnsø, Viskinge og Vørslev S.). Kirken ligger c. 11 km SØ. for Kalundborg. De gennemgaaende bølgeformede og bakkede Jorder er overvejende lerede og lermuldede. Mod NØ. hæver sig de ret anselige Saltofte Bakker, 81 m, med trig. Stat., hvorfra der er en meget vid Udsigt, og her er Jorderne mere sandede. Her ligger Sognets eneste Skov, Saltofte Sk. Midt gennem Sognet gaar Tranemose Aa, ved hvilken der findes lidt Eng og Mose. Ved Kelleklinte er der lidt Tørveskær. Kalundborg-Sorø Landevej og Slagelse-Vørslev Banen gaar gennem Sognet.

Befolkning i 1916: 1612 (1801: 797, 1850: 1105, 1901: 1447) boende i 374 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 544 Td.; 93 Gde med 495 og 204 Hse med 49 Td. Hartk. samt 14 jordløse Hse. Ejds. (1916): 4684, deraf Jordv.: 2772. Areal: 2657 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 120 ha, Rug 122, Byg 502, Havre 280, Blands. til Modenhed 145, Kartofler 23, Foderroer 272, Sukkerroer 94; Brak udgjorde 201 ha, Grønfoder og Græsning 631, Haver o. l. 35, Tørvemoser 20, Skov 43, ubenytt. 3, Vandar. 6. Kreaturhold (1919): 587 Heste, 2328 Stk. Hornkv. (deraf 1210 Køer), 49 Geder, 70 Faar, 1340 Svin (1914: 3732).

I Sognet Byerne: *Udby* (Ubby, Uby, c. 1370 Wby, 1398 Wdby), med Kirke, Præstegd., Skole, Forskole, Friskole, Fortsættelsesskole, Missionshus (opf. 1894), Forsamlingshus (opf. 1918), Lægebl., Andelsmejeri („Esbern Snare“, Brugsforen., Ml., flere Næringsdrivende m. m.; *Frankerup* (1388 Frankorp); *Forsinge* (1406 Forsingæ) med Teglværk, Jærnanest., Posteksp. og Telegrafst.; *Klovby* (1370 Klaby) med Skole (og Forskole paa Kelleklinte Mark) og Ml. Saml. af Huse: *Kelleklinte Hse* (1306 Kælæklintæ), *Katholm*, *Dysseelodden*, *Yppenbjerg*, *Drejager*.

Større Gde: *Saltoftegd.* (1316 Salthoftæ, solgt fra Vesterbygd., Skippinge Hrd.) har c. 38,7 Td. H., Ejds. 300, deraf Jordv. 240, c. 279 ha, deraf Ager 221, Skov 44; 3 Huse. *Kelleklintegd.* har 33,2 Td. H., Ejds. 335, deraf Jordv. 167,2; c. 162 ha, deraf Ager 151, Eng 5; en Del Huse.

Udby S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 4. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 360. Lægd. Kirken tilhører Grevsk. Lerchenborg.

Kirken, en anselig, smuk og i flere Hens. mærkelig Bygning, bestaar af Skib, Kor med femsidet Afslutning, Taarn, Vaabenhus mod S. og Sakristi og Kapel (sidste nu brugt til Materialhus og Plads for Varmeapparat) mod N. Den oprindl. Del af Kirken var en romansk Kampestenbyggn., bestaaende af et anseligt Skib og meget kort Kor med halvrund Afslutn. I senromansk Tid omdannedes Kirken helt; Skibets vestl. Del afskildredes ved en Tværmur, saa at dette Rum kom til at danne en Slags Forhal, der sikkert har tjent

som Underdel for et Taarn. Rummet dækkedes af 4 kvadratiske Krydshvælvinger, der hviler paa en i Hallens Midte muret Søjle med trapezformet Kapital og staar i Forb. med Skibet ved to Spidsbuer. Samtidig rejstes i den anden Del af Skibet, hvis Mure forhøjedes, 4 fritstaaende, svære murede Søjler (ogsaa med trapezformede Kapitaler), der bærer to Rækker Krydshvælvinger, saa at der fremkom et Dobbeltskib. Ligeledes blev Koret, der ogsaa er lavere end Skibet, overhvalvet, og den halvrunde Kor-runding erstattedes med en femsidet Afslutn., der udvendig var delt i to Afsnit, hvoraf det nederste smykkedes med rundbuede Blindinger, medens det øverste afsluttedes med en Rundbuefrise. Alle disse Forandringer er af Munkesten. I 2. Halvdel af 15. Aarh. byggedes over Forhallen det nuv. Taarn med takkede, blindingsmykkede Gavle og vistnok samtidig Vaabehuset, Sakristiet og Kapellet. Efter at Kirken ved ukyndig Behandling havde lidt meget i Tidens Løb, underkastedes den af Arkt. P. V. Tvede en af de dengang saa yndede stilrette Restaurationer, afsluttet 1871. Taarnet og Vaabehuset istandsattes, og det sidste fik en ny Gavl, der svarede til Taarngavlene; endelig

Udby Kirke.

nedbrødes den brøstfældige Korafslutn. og genopførtes uden de tidligere ydre Udsmykninger, men med 3 rundbuede Vinduer; tillige fik Kirken en Dekoration i Kalkfarve i Smag med Dekorationen i Kalundb. Kirke. Altertavle af Lor. Jørgensen fra 1677; Prædikestol fra c. 1620; Font udhugget i Kalksten, vist fra Kirkens ældste Tid; Stolestader i sen Renæssancestil. Paa Loftet et sengotisk Krucifiks. Den ene Klokke er fra 1440. I Sakristiet hænger et Portræt fra 1714 af Edel Sophie Bille, g. m. Amtmd. Joh. Chr. v. Schönbach til Birkendegd. (Lund, Mal. Portr. IX p. 103). I Korgulvet Ligsten over Justitsrd. Terkild Terkildsen til Birkendegd., † 1745, og Hustru. Kisterne, hvori Schönbach, † 1746, hans 1. Hustru Edel Sophie Bille, † 1706, og 2. Hustru Anne Elisab. v. Korff, † 1732, hviler, og som tidligere stod i Sakristiet, er nu nedgravede under dette. Paa Vaabehusets Ydervæg er indmuret en Sten med Indskriften: „Aar 1179 er denne Kirke bygt af Esbern Snare“; den er ganske vist af ret ny Dato, men gengiver maaske en gl. Tradition, der i saa Fald maa henføres til de omfattende senromanske Ombygninger. (Esbern Snare skal have haft en Gaard her, og der er da ogsaa fundet Fundamenter af Munkesten og Kamp af en ret udstrakt, middelalderlig Bygning, c. 100 m Ø. for Kirken. De dækkedes til Dels af en i 1912 afbrændt og flyttet Gaard. Sagnet taler om en Løngang fra Tomten til Kirken). Neden for Stenen

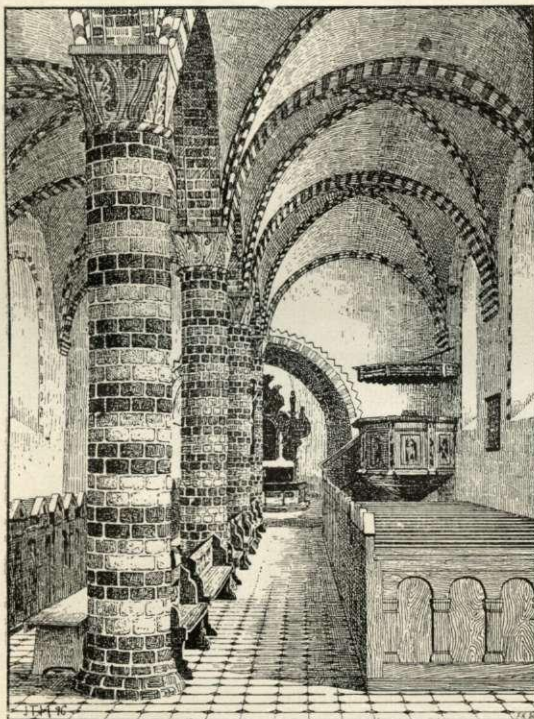

ved Vaabehuset ligger en Ligsten med Aarst. 1404, hvorpaa der har været udhugget Figurer; foran Vaabehusdøren ligger Brudstykker af en Ligsten fra 1307 over Jacobus Præst (endnu 1859 var den hel; tegnet af Kornerup, se Aarb. f. n. Oldk. 1887, p. 114). Kirkegaardsmuren er væsentlig fra den senere Middelalder. (Om Kirken se N. Høyen, Dansk Maanedsskrift IV p. 170, og J. B. Løffler, Udsigt over danske Kirkebygninger p. 212).

I Forsinge laa fordm en Hovedgaard. Niels Jacobsen af Forsinge nævnes 1336-40; 1388 var Peder Madsen af Forsinge Medudsteder af et Vidne af Ars Herredsting; 10 Aar efter solgte Jens Simensen (Lunge) sin Hovedgd. i Forsinge til Anders Jensen (Lodehat). Denne, hvis Broder og Søn efter hinanden var Bisper i Roskilde, boede her endnu 1406. Aar 1547 boede paa Forsinge Peder Gregersen Juel af langelandsk Slægt; han menes at have faaet Gaarden med sin Hustru Dorte Pedersd. Pøiske. — Markvard

Vestenie de Klaby fik 1391 to Gde i Tyggestorp i Ars Hrd. i Pant af Hr. Barnum Eriksen. — Paa Kelleklintegd. boede 1454 Peder Bille kaldet Lykke. — Under en Gd. paa den sydl. Skraaning tæt Ø. for Kirken er paavist Fundamenter af en større Bygn. af raa og kløvet Kamp. — Ved Landevejen ved Udby er fundet Spor af en gl. Teglovn.

I antikv. Hens. hører Sognet til de mærkeligste. Mod V. paa Udby Mark findes en sjælden Saml. af Oldtidsminder; et af disse er en høj-dækket Jættestue, som med sit 4 m lange og mere end mandshøje Kammer, der dækkes af 2 oprindl. een Blok udgørende Overligger, tæller blandt Landets smukkeste og bedst bevarede. Den er fredl. ligesom 3 andre Jættestuer smstds., af hvilke den ene er dobbelt. Umiddelbart ved denne sidste ligger en tredobbel Jættestue og et Par Langdysser, og ikke langt derfra har der været nogle Gravhøje. Lidt østligere ses de 2 Tinghøje, fra Broncealderen, og straks ved Udby de to fredl. Gravhøje Lysthøj og Kors-høj (el. Troldhøj), den sidste

Udby Kirkes Indre.

indesluttende en dobbelt Jættestue. SØ. for Udby har ligget en dobbelt Jættestue, og under Frankerup, Forsinge, Klovby og Kelleklinte er og har der været nogle Gravhøje og Stengrave. (H. Kjær, De forhist. Mindesmærker i Udby S., i Fra Holbæk A. 1911). — Ved Klovby ligger den 4 m lange erratiske Rullestensblok Gubbestenen, hvori adskillige skaalformede Fordybninger.

Skallerup Sogn omgives af Rørby, Udby og Store-Fuglede S., Løve Hrd. (Gørlev og Kirke-Helsing S.), hvorfra det skilles ved Halleby Aa, samt Store-Bælt. Kirken ligger c. 11 km SØ. for Kalundborg. De gennemgaaende højtliggende Jorder med udstrakte, jævnt affaldende Bakker er for det meste lerede og noget stenede, dog mere sandede paa det Bakkestøg, der fra Bjærgestrækker

sig mod V. til Stranden, og som ender i temmelig høje Bakker (Bjærge Klint); her ligger Sognets højeste Punkt, Urhøj, 55 m. Langs Halleby Aa, ved hvis Udløb det c. 220 ha store flade Land „Osen“ ligger, er der store Engstrækninger (Bjærge Enge). Gennem den østl. Del af Sognet gaar Kalundborg-Slagelse Landevej.

Befolkning i 1916: 985 (1801: 610, 1850: 886 1901: 1014), boende i 235 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 389 Td.; 68 Gde med 349 og 129 Hse med 37 Td. Hartk., samt 20 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 3266, deraf **Jordv.** 1967. **Areal:** 2303 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 85 ha, Rug 82, Byg 378, Havre 226, Blands. til Modenh. 57, Kartofler 25, Foderroer 137, Sukkerroer 159; Brak udgjorde 138 ha, Grønfoder og Græsning 647, Haver o. l. 22, Tørvemoser 18, ubenytt. 224, Vandar. 9. **Kreaturhold** (1919): 453 Heste, 1446 Stk. Hornkv. (deraf 683 Køer), 29 Geder, 257 Faar, 993 Svin (1914: 2535).

I Sognet Byerne: *Svallerup* (c. 1370 Swalethorp), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd., Skole og Mr.; *Bjærge* (Bjerre, 1320 Byærghæ), ved Landevejen, med Skole, Missionshus (opf. 1890), Kbmshdl. og Andelsmejeri (paa Byens Mark). — Avlsgaarden *Filipsdal* har c. 17 Td. H., Ejdsk. 115, c. 132 ha, deraf Ager 77, Eng 28, Lyng 28; til Ejendommen hører 4 Huse foruden *Aagerup Mølle* (udt. Averop; 1551 Aberup mølle) med Bageri, tilkøbt 1912; Kroen er nedlagt.

Svallerup S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 3. Folketingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 357. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestenskirke, der i gotisk Tid er overhvalvet; noget senere er Koret nedrevet og Skibet forlænget mod Ø., hvor et Sakristi indrettedes nærmest ved Østgavlen med to Krydshvælvinger; desuden er ved denne Tid tilbygget Taarn, Vaabenhus mod N. og et Nordkapel med dobbelt Gavlf, stærkt omdannet. Kirken restaureredes i 1870'erne, hvorved Taarnets og Sidebygningernes Gavle ommuredes. Altertavle og Prædikestol fra c. 1600; Alterbord fra s. Tid med mal. Dydefigurer; romansk Granitfont med to raat tilhugne Hoveder; ny Cementfod. I Vaabenhuset er Krucifiks fra c. 1700. Paa Skibets Nordvæg en hvid Marmortavle over Præsten Hans Amundin, † 1802, og en sort Marmortavle over en tidl. Kirkeejer, Hans Andersen Hjort, † 1739. — Paa Kirkegaarden, hvor Præsten H. J. Eger, † 1827, er begravet, findes en velbevaret senmiddelalderlig Kirkelade (fredl.), nu Lade til Præstegaarden.

Filipsdal er i Slutn. af 18. Aarh. opr. af 2 Bøndergde i Bjærge og hørte indtil 1860 under Aagaards Gods, da den solgtes til Kammerrd. Fraas, hvis Familie ejer den endnu; nuv. Ejer er Adolph Fraas.

Esbern Nielsen af Svallerup nævnes 1404, Niels Esbernsen 1406.

Paa Skansebakke ved Bjærge, nær Stranden, har der været en hellig Kilde, hvorved der indtil 1849 holdtes et aarl. Kildemarked Skt. Hans Dag; ved Kilden var en Blok.

Længst mod N., under Svallerup, har der været nogle Dysser og Gravhøje, alle nu dog sløjfede ligesom ogsaa en Del Dysser og Gravhøje ved og S. for Bjærge. Velbevarede her og fredl. er kun den ene af de to *Urhøje* samt *Regnshøj*, omsluttende en ret anselig Jættestue.

Store-Fuglede Sogn (*St.-F.-Lille-Fuglede Km.*) omgives af Svallerup og Udby S., Annekset Lille-Fuglede, Tissø, hvoraf c. 157 ha regnes til Sognet, og Løve Hrd. (Bakkendrup og Gørlev S.), fra hvilket det skilles ved Halleby Aa.

Kirken ligger c. 15 km SØ. for Kalundborg. Mod S. ved Halleby Aa, hvor der findes store Engstrækninger (Maderne), er de for det meste lerede, frugtbare Jorder lavtliggende og jævne, men derfra hæver de sig mod N. til St.-Fuglede By, der ligger paa en Bakke, hvorfra der ligesom fra det nærliggende Møllebjerg er meget smuk Udsigt over Tissø; nordligere er Jorderne bølgeformede og bakkede. Sognet er skovløst, men har i gamle Dage vistnok været skovrigt, hvad Navnet kan tyde paa. Gennem Sognet gaar fra S. til N. Slagelse-Værsløv Banen.

Befolkning i 1916: 755 (1801: 362, 1850: 548, 1901: 595), boende i 177 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 264 Td.; 44 Gde med 252 og 67 Hse med 12 Td. Hartk. Ejds. (1916): 2245, deraf Jordv. 1328. **Areal:** 1404 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 50 ha, Rug 61, Byg 229, Havre 133, Blands. til Modenhed 57, Kartofler 15, Foderroer 89, Sukkerroer 115; Brak udgjorde 85 ha, Grønfoder og Græsning 302, Haver o. l. 16, Vandar. 163. **Kreaturhold** (1919): 281 Heste, 1011 Stk. Hornkv. (deraf 504 Køer), 18 Geder, 73 Faar, 541 Svin (1914: 1569).

I Sognet Byerne: *Store-Fuglede* (1322 Fuglwithæ maghlæ) med Kirke, Præstegd., Missionshus (opf. 1902), Skole, Forskole, Andelsmejeri, Ml. og Kbmshdl. samt i Nærheden *Fuglede Stationsby* med Filial af Kalundborg og Omegns Bank, Kbmshdl., Hotel m. m. samt Jærnbane-, Posteksp. og Telegrafst.; *Tystrup* (1354 Tykistorp); *Flinterup* (1376 Flintrup). — Avlsgaarden *Flinterupgd.* har c. 38,4 Td. H., Ejds. 260, deraf Jordv. 188,4; c. 173 ha, deraf Ager 166; 4 Hse.

St.-Fuglede S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Kalundborg og hører under Rets- og Politikr. Kalundb. Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr. (Filial i Kalundb.), Kalundb. Lægekr., Kalundb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 3. Folkestingsvalgkr., 3. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 358. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampstensbygn., der i gotisk Tid er overhvalvet, og snart efter er Koret nedrevet og Skibet forlænget mod Ø., hvor det afsluttedes med en tresidet Gavlj; nærmest denne udskiltes et Sakristi, der dækkedes med en Art Stjernehvælving. Fra s. Periode stammer Taarn, Vaabenhus mod S. og det to Fag brede Nordkapel (Vor Frue Kapel). Altertavle og Prædikestol fra c. 1600; en Alterbordsforside, malet paa Træ c. 1500, Maries Krøning, er nu i Nationalmus.; romansk Døbefontskumme af Granit. Døren ind til Sakristiet og et lille Skab samt en Krucciiksgruppe paa Korets Nordvæg stammer fra den yngste Middelald. I Koret Ligsten over Præsten Niels Nielsen Halleby, † 1676, og i Sakristiet to Series pastorum over Præster før og efter Reformationen fra 1290, den ældre fra Slutn. af 17. Aarh.; denne angiver urigtigt, at Kirken skal være grundl. 1290 af Olaus Prior i Antvorskov og hans Efterfølger Johs. Høne.

Flinterupgd. er opr. af 4 i 1790 fra Lerchenborg bortsolgte Bøndergde; 1901 solgte Kapt. A. Friis den for 150,000 Kr. til U. J. A. Greve Bernstorff-Mylius.

Et Vidne af Ars Herredsting 1430 er bl. a. udstedt af to Væbnere Jes Nielsen i Tygestorp og Jes Rus i Flinthorp; 1454 skrev Hans Moltke sig af Tystrup.

Lige V. for Tystrup kendes een Langdysse og Ø. for Byen en Saml. af 4 Dysser, hvoraf en oprindl. c. 90 m lang, men nu en Del forstyrret Langdysse, omsat med en tæt Række Randsten, er fredl. Under St.-Fuglede og Flinterup har der været nogle Gravhøje; velbevaret og fredl. er *Præstehøj* ved Flinterupgd.

Lille-Fuglede Sogn (*Store-Fuglede-L.-F. Km.*), det mindste i Herredet og Anneks til St.-Fuglede, omgives af dette og Udby S. samt Skippinge Hrd. (Jør-løse S.) og Tissø, hvoraf c. 216 ha regnes til Sognet. Kirken, ved Tissø, ligger

c. 15 km SØ. for Kalundborg. De overvejende lerede og frugtbare Jorder er lavtliggende og jævne mod S. ved Søen, men højner sig og bliver bølgeformede mod N. for helt mod N. at gaa over i de store Bakker i Egnen omkring Jyderup. Ved Lille-Fuglede By er der smuk Udsigt over Søen. Sognet er skovløst som Hovedsognet. Gennem Sognet gaar Kalundborg-Slagelse Landevej og Slagelse-Værsløv Banen.

Befolkning i 1916: 582 (1801: 270, 1850: 378, 1901: 432), boende i 128 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 172 Td.; 35 Gde med 155 og 41 Hse med 17 Td. Hartk. Ejds. (1916): 1583, deraf Jordv. 841. Areal: 1029 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 28 ha, Rug 48, Byg 137, Havre 86, Blands. til Modenhed 51, Kartoffler 6, Foderroer 68, Sukkerroer 46; Brak udgjorde 69 ha, Grønfoder og Græsning 186, Haver o. l. 12, Tørvemoser 4, Vandar. 218. Kreaturhold (1919): 204 Heste, 599 Stk. Hornkv. (deraf 306 Køer), 11 Geder, 36 Faar, 356 Svin (1914: 1271).

I Sognet Byerne: *Lille-Fuglede* (c. 1370 Fwghlethæililæ) med Kirke; *Jerslev* (1343 Eersløff), ved Landevejen og Jærnbanen, med Skole, Hotel, Filial af Kalundborg og Omegns Bank, Dampml., Kbmdshdr., Maskinfabr. m. m. samt Jærnbanest., Posteksp. og Telegrafst. *Nordkrogs Hse.*

L-Fuglede S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de samme Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr.' 359. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, indviet til Skt. Peder, er en romansk Kampestensbygning med gotiske Hvælvinger og Tilbygninger: Taarn, Vaabenhus mod S. og Nordkapel (nu Materialhus), alt af Munkesten. I et Brev af 1443 nævnes Vor Frue Alter i Kirken. Ved en Restaur. 1855-56 nedbrødes Koret, og Skibet forlængedes mod Ø. og afsluttedes med lige Gavl. Alertavle (Chr. i Getsemane) er fra 1855 (den gl. Tavle fra Fr. II's Tid hænger paa Nordvæggen); Prædikestol fra c. 1600; romansk Granitfont. — Kirkegaardsmuren er mod S. og V. til Dels fra Middelalderen.

I Sognet har fordum ligget Hovedgaarden *Jerslevgd.*, som Fr. II 1570 skænkede sammen med 15 andre mindre Gde i Jerslev By til sin tyske Sekretær Caspar Paslick.

Kun under Jerslev kendes Oldtidsminder: enkelte Dysser og Gravhøje, næsten alle nu dog sløjfede.

Skippinge Herred.

Sognene: *Føllenslev, Særsløv, Bregninge, Bjærgsted, Holmstrup, Viskinge, Agnsø, Værsløv, Jørløse, Sejerø.*

1648

Trap: Danmark, 4. Udg. II.

Dette Herred, det mindste i Amtet næst Samsø, omgives mod V. af Ars Hrd., mod N. af Kattegat (Nekselø Bugt) og Ods Hrd., mod Ø. af Tuse og mod S. af Løve Hrd., fra hvilket det adskilles ved Aamose Aa, samt af Tissø. Desuden hører Øerne Sejerø og Nekselø i Kattegat til Herredet. Om den nu udtørrede Saltbæk Vig, hvorved Herredet har vundet c. 658 ha, se p. 518. Dets største Udstrækning fra N. til S. er henved 22 km; mod N. er det over 15 km bredt, mod S. løber det ud i to Spidser, en til Tissø, en anden ned mellem Tuse og Løve Hrd. Herredet har en Del Skov i

34